

رومي Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 · Yıl / Year : Sonbahar / Autumn 2018 · Sayı / Issue : 2

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايدى للبحوث الإسلامية / Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564-7903

Yıl / Year: 1 – Sonbahar / Autumn 2018 - Sayı / Issue: 2

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Rumeli
Journal of Islamic Studies Yıl/Year: 1
Sonbahar/Autumn 2018 - Sayı /Issue: 2

Sahibi / Owner

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat
Fakülteleri Adına
Prof. Dr. Cevdet Kılıç, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Editör / Editor

Dr. Mustafa Şentürk, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yardımcı Editörler / Co-Editors

Dr. Feim Gashi, Kırklareli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dr. Ümit Eker, Çanakkale OMÜ İlahiyat
Fakültesi
Dr. Yakup Bıyıkoglu, Tekirdağ NKÜ
İlahiyat Fakültesi
Arş. Gör. Tuba Yıldız, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

**Arnavutça Dil Editörü / Albanian
Language Editor**

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yazı İşleri Müdürü

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Amblem Tasarım / Emblem Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım / Graphic Design

Alihaydar Murat Kıştan / Nokta Klâsik

Adres / Address

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne-
TÜRKİYE
Tel. 0 284 235 68 99
Fax 0 284 235 08 87
rumelislam@trakya.edu.tr

Basım Yeri / Printed By

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayı
Yerleşkesi EDİRNE

Basım Tarihi/Printing Date

Ekim - 2018

rumelislam@trakya.edu.tr

[rumeli.islamicstudies.3](https://www.facebook.com/rumeli.islamicstudies.3)

[rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

www.ilahiyat.trakya.edu.tr,
<http://dergipark.gov.tr/rumeli>

**Uluslararası Danışma Kurulu /
Int. Advisory Board**

Dr. A.Taha İmamoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Abdurrahman Okuyan, Ondokuz
Mayıs Üni., Türkiye
Dr. Adem Apak, Uludağ Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Omar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Çapku, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Faruk Güney, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Öz, Kahramanmaraş S.İ.
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Karataş, Sakarya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ali Öztürk, İstanbul Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Bekir Zakir Çoban, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fahrush Rexhepi, University of
Pristina, Kosova
Dr. Shaban Sulejmani, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Fatih Toktaş, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatih Yakar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Habibe Kazancıoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil Aldemir, Kilis Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Halim Işık, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Hasan Coşgun, Gaziosmanpaşa
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hasan Maçın, Adıyaman
Üniversitesi, Türkiye

Dr. İbrahim Kocabaş, Yıldız Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İlyas Çelebi, İstanbul 29 Mayıs
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. İsmail Çalışkan, Yıldırım Beyazıt
Üni., Türkiye
Dr. Mahmut Yazıcı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Dalkılıç, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Demirtaş, Gaziosmanpaşa
Üni., Türkiye
Dr. Mehmet Kenan Şahin, Ordu
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Ümit, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muammer Bayraktutar,
Gaziosmanpaşa Üni., Türkiye
Dr. Murat Sula, Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Hocaoğlu, RTE
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Necip Yılmaz, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Özel, Şehir Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Muzaffer Özli, Fırat Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Nazar Omran, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Nebile Özmen, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Şengün, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Ünal, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Necmettin Gökkır, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nevzat Aydın, Bayburt
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nurullah Altaş, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Oğuzhan Ş. Yağmur, Dokuz Eylül
Üni., Türkiye
Dr. Ömer Başkan, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

Dr. Ömer Soner Hunkan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özkan Öztürk, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ramadan Doğan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Raşit Küçük, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Rıdvan Canım, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sema Geyin, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Serpil Başar, Diyanet İşleri
Başkanlığı, Türkiye
Dr. Seyfullah Efe, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Siham Mevid, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Suat Erdem, Bozok Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Süheyl Ünal, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Thaer Alhallak, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yakup Yılmaz, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yasemin Sarı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yusuf Şen, Bayburt Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Zübeyir Bulut, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

**Uluslararası Yayın Kurulu/Int.
Editorial Board**

Dr. Safvet Halilović, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Almir Fatić, University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Zuhdija Hasanović, Uni. of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Sulejman Topoljak, University of
Bihac, Bosna
Dr. Şukriya Ramiç, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Abas Jahja, Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Hüseyinoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Behlül Kanaçi, Karadağ İslam
Birliği, Karadağ
Dr. Cevdet Kılıç, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Emina Sadikovic, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Emine Arslan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Enver Gicic, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Fatih Köse, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. Mensur Nuredin, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Mesut İdriz, Int. University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Mohammad Jaber Thalji, Yarmouk
University, Ürdün
Dr. Muhammed Altaytaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muzaffer Üzümcü, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nevzat Erkan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nimetullah Akın, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni. Türkiye
Dr. Nizamettin Karataş, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nurullah Koltaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Salih İnci, Kırklareli Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Sefer Hasanov, Sofya Yüksek
İslam Ens., Bulgaristan
Dr. Selahattin Aktı, Çanakkale Onsekiz
Mart Üni., Türkiye
Dr. Üzeyir Durmuş, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni., Türkiye
Dr. Mead Osmani, Araştırmacı,
Sırbistan

Sempozyum Tanıtımı

**OSMANLI İLİM, DÜŞÜNCE VE SANAT DÜNYASINDA
BALKANLAR 07-09 MAYIS 2014
EDİRNE**Mustafa Necip Yılmaz^{1*}

Makale Geliş Tarihi: 13 Eylül 2018

Makale Kabul Tarihi: 10 Ekim 2018

BALKANLAR'IN KALBİNE YOLCULUK

Balkanlar, tarihî süreç içerisinde milletimiz için hep çok önemli bir yer olmuştur. Osmanlı Devleti, bir cihan devleti olma yolunda hâkimiyetini öncelikle Balkanlar'da sağlamlaştırmış ve buradan aldığı güçle etkisini yaygınlaştırmıştır. Devletin yıkılma süreci de Balkanlar'daki başarısızlıkların ardından gelmiştir. Bu yüzden günümüzde de geçerliliğini koruyan “İstanbul’un güvenliği Balkanlar’dan başlar.” sözü tarih boyunca bir strateji olarak benimsenmiştir. Uzun sayılabilecek bir süre Balkanlar’da hâkimiyetini sürdüren Osmanlı Devleti döneminde, bölgede ilim, kültür ve düşünce alanlarında çok önemli şair, sanatkâr, devlet ve fikir adamları yetişmiştir. Balkanlar’ın Osmanlı dönemindeki durumu ilgili araştırmalar yaygın bir şekilde yapılmaktadır ve yapılmaya da devam edecektir. Ancak ilim, kültür ve düşünce alanlarında yapılan araştırmalar diğer alanlara göre biraz daha az gibidir. Bu eksikliği gidermek ve Balkanlar’la ilişkileri tekrar geliştirmek, arada gönül köprülerini yeniden kurmak için Trakya Üniversitesi yoğun bir çaba göstermektedir. Trakya Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi’nin kurulması Balkanlar’la ilişkilerin çok özel bir şekilde gelişmesinin yolunu açmıştır. Süreç içerisinde yapılan bilimsel faaliyetler Balkanlar’la ilişkilerin daha düzeyli bir şekilde ilerlemesine katkı sağlamıştır. Bu yöndeki faaliyetlerden biri de Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öncülüğünde 7-10 Mayıs 2014 tarihleri arasında Balkanlar’dan ve Türkiye’den birçok ilim adamının katılımıyla Edirne’de gerçekleştirilen “*Uluslararası Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*” konulu sempozyumdur. Sempozyumun hayata geçmesinde Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin

kurucu dekanı Prof. Dr. Hüseyin Sarioğlu'nun gayretleri kayda değerdir. Sempozyum Başbakanlık Tanıtma Fonu desteği ile Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Araştırmaları Merkezi tarafından organize edilmiştir. Gerçekleştirilen sempozyumun bildiri metinleri Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla Ensar Neşriyat tarafından basılmıştır (*Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014*). Tefsir, Hadis, Kelam, İslam Felsefesi, Tasavvuf, Mimari, Kültür, Sanat, Edebiyat ve Müzik alanlarında sunulan tebliğler, geçmişten günümüze ilmî açıdan Balkanlar'ın ruh dünyasını önümüze sermektedir. Bu açıdan kitabın sayfaları arasından adeta Balkanlar'ın kalbine yolculuğa çıkılıyor gibidir.

1. Balkan Ülkelerindeki Osmanlı Kültür Mirası

Prof. Dr. Zeki İbrahimgil - Arş. Gör. Funda Naldan tarafından sunulan “*Balkan Ülkelerindeki Osmanlı Kültür Mirası Üzerine Genel Bir Değerlendirme*” başlıklı tebliğde Osmanlı Devleti'nin tarihi süreç içerisinde Balkanlar'daki fetihlerin ardından uyguladığı iskân politikası ve imar faaliyetleri ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nin genel bir politikası olarak fethedilen yerlere Müslüman Türk unsurlar göç ettirmek suretiyle Türkleşmesi ve İslamlaşması sağlanıyordu. Osmanlı döneminde Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan'ın nüfus yapısı ve inşa edilen cami-mescit, tekke-zaviye, türbe, han, bedesten, arasta, medrese, kütüphane, imaret, köprü, su kemeri, han, hamam, kale, kule,-ocak, burç gibi mimari eserler ve bu eserlerin süreç içerisinde geçirdikleri değişimler ele alınan tebliğde günümüzdeki faaliyetler ve restorasyon çalışmaları hakkında da bilgi verilmektedir. Mimari faaliyetlerle fethedilen yerlere Osmanlı-Türk şehir dokusu anlayışı hâkim kılınmıştır. Bu şekilde Balkanlar'a yeni bir yaşam tarzı, ticari hayat ve yeni bir bakış açısı gelmiştir. Bölge bölge inşa edilen mimari eserler ele alınmakta ve bu eserlerden resimlerle birlikte örnekler sunulmaktadır.

Arnavutluk'ta Tiran Ethem Bey Camii, Vlora Yeni Camii, Berat Hünkâr Camii Medresesi ve Kütüphanesi, Berat Kalesi, İşkodra Buşatlı

Mehmet Paşa Camii; Bosna Hersek'te Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camii, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Bedesteni, Saraybosna Baş Çarşı; Bulgaristan'da Filibe Hüdavendigâr Camii, Sofya Banyabaşı Camii, Şumnu Şerif Halil Paşa Camii, Sofya Mahmut Paşa Camii; Hırvatistan'da Drniş Terzi Balcı Camii, Cakova Memi Paşa Camii, Split Klis Balı Bey Camii, Zagreb Yeni Camii; Karadağ'da Bar Ömer Beşoğlu Camii, Podgorica Camii, Podgorica Saat Kulesi; Kosova'da Piriştine I. Sultan Murat Türbesi, Priştine Fatih Camii, Gazi Mehmet Bey Mektebi, Prizren Sinan Paşa Camii; Macaristan'da Budapeşte Sokullu Mustafa Paşa Hamamı, Estergon Kalesi, Budapeşte Gül Baba Türbesi; Makedonya'da Manastır Haydar Kadı Camii, Üsküp Fatih Köprüsü, Sultan Murat Camii, Alaca Camii, Manastır Yeni Camii, Pirlepe Çarşı Camii; Romanya'da Sultan Abdülmecit Camii, Babadağ Ali Paşa Camii, Hırşova Sultan Mahmut Camii; Sırbistan'da Belgrad Bayraklı Camii, Belgrad Ali Paşa Türbesi, Semendre Kalesi, Niş Kale İçi Camii, Belgrad Kalesi; Yunanistan'da Selanik Ayasofya Camii, Selanik İshak Bey Camii, Selanik Bedesten, Yanya Ali Paşa Camii, Rodos Kanuni Sultan Süleyman Camii resimleri ile birlikte örnek verilen mimari eserlerden bazılarıdır. Tebliğde Balkanlar'daki mimari eserler hakkında istatistikî bilgilere de yer verilmektedir. Buna göre Balkanlar'da Osmanlı hakimiyet döneminde 15.846 eser inşa edilmiştir. Bu eserlerin ülke ülke sayıları verilmekte ve ayakta kalanların sayısı istatistikî olarak sunulmaktadır. Bu verilere göre ayakta kalan Osmanlı eserlerinin oranı % 42'dir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Diyanet Vakfı, Tika, İrcica, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından ayakta kalan 25 tarihî eserin restorasyon çalışmaları sürmektedir.

Balkanlar'daki kültürel doku farklı tebliğlerde inceleme konusu yapılmıştır. Priştine Ünivesitesi'nden Prof. Dr. İrfan Morina "*Osmanlı'dan Sırbistan'da Kalan Türk İzleri*"ni, Gazi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hamza Keleş "*Balkanlar'da Muslihiddin Bin Abdulgani Vakıf Eserleri ve Vakıfları*"nı, Bulgaristan Bilimler Akademisi'nden Prof. Dr. Lyubomir Mikov "*Bulgaristan Osman Pazarı (Omurtag) Bölgesindeki Bazı Köy Camilerinin Nakkaş İmzası Olan Duvar Yazı ve Resimleri*"ni ele almışlardır.

2. Balkanlar’da Tasavvuf ve Tarikatlar

Balkanlar’da kalıcılığı sağlayan en önemli araçlardan biri tasavvuf ve tarikatlardır. Tasavvuf ve tarikatların etkinliği diğer bölgelere oranla Balkanlar’da biraz daha fazladır. Bu husus sempozyumda sunulan tebliğlerde bir kez daha vurgulanmıştır. Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Yrd. Doç. Dr. Nurullah Koltaş “*Balkanlar’da Tasavvufun Yayılışını Hızlandıran Etmenler: Reaksiyoner Bir Tavrı Olarak Bogomilizm*” adlı tebliğinde tasavvufun hızlı yayılışının izini sürerek Bogomilizm’in süreç içerisinde bu yayılışa etkisini ortaya koymaktadır. M.S. 10. yüzyılda ortaya çıkan Bogomilizm, Katolik inancının birçok unsurunu reddettiğinden Bulgarlar, Makedonlar, Sırlar ve Boşnaklar bu düşünceyi kolayca benimsemişlerdir. Bogomiller’in ibadet biçimleri, münzevî yaşam biçimi ile tasavvufî öğretilerdeki paralellikler aralarında bir korelasyonun kurulmasını mümkün kılmaktadır. Koltaş, Bogomiller’in inançları ile tasavvufî ilkeler arasında karşılaştırmalar yaparak Bogomilizm’in Balkanlar’da tasavvufun yayılışına zemin hazırladığını belirtmiş ve bu konuda örnekler sunmuştur. Koltaş, ayrıca Bogomiller’in irfanî (gnostik) anlayışa sahip olduklarını ve Tanrı’nın varlığının ilhamla kavranabileceğine inandıklarını, bunun da tasavvufta keşfe tekabül ettiğini belirtmiştir. Balkanlar’ın İslamlaşması hakkındaki bu inceleme çok farklı bir açıdan tarihî süreci anlamamıza yardımcı olmaktadır. Yörenin tasavvufî karakterinin baskınlığı, sempozyumda sunulan tebliğlerde de kendini göstermiştir. “*Balkanlar’da Tasavvuf ve Tarikatlar*” başlığıyla tüm Balkanlar’daki tarikatlar Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nden Prof. Dr. Kadir Özköse tarafından çok ayrıntılı bir şekilde ele alınarak yeni bir bakış açısıyla sunulmuş, Gümüşhane Üniversitesi’nden Doç. Dr. Selami Şimşek “*Osmanlı’nın Balkanlar’daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe’de Tasavvuf ve Tarikatlar*” tebliğiyle Filibe’deki tasavvuf ve tarikatları incelemiş, gazeteci Eyüp Salih ise “*Makadonya’da Tasavvuf Alanında Etkili Olan Halvetilik ve Pir Mehmed Hayati Halveti Asitanesi*” tebliğiyle Makedonya’da Halvetilik’in izini sürmüştür.

3. Balkanlar’da İlim ve Fikir Hayatı

Balkanlar siyasî, sosyal ve iktisadî açıdan etkili olan bir yöre olmanın yanında fikrî açıdan da Osmanlı’ya hizmet etmiş onlarca fikir adamının yetiştiği bir bölgedir. Bunların en önemlilerinden biri de hiç kuşkusuz Filibeli Ahmet Hilmi’dir. Ahmet Hilmi bu önemine binaen sempozyumda değişik açılardan inceleme konusu yapılmıştır. Necmettin Erbakan Üniversitesi

öğretim üyelerinden Prof. Dr. İbrahim Coşkun “*Filibeli Ahmet Hilmi’nin Allah Tasavvuru*” adlı tebliğinde Mutlak Varlık’ın tasavvuru konusunda tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan anlayışlar hakkında bilgi verdikten sonra Filibeli’nin Vahdet-i Vücut düşüncesini ele almıştır. “*Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi’nin İslam Tarihi Eseri Merkezinde Tarih Metodolojisiyle İlgili Görüşleri Üzerine*” adlı tebliğde Uludağ Üniversitesi’nden Prof. Dr. Adem Apak Filibeli’nin tarih felsefesi anlayışını ortaya koymuştur. Yine “*Filibeli Ahmet Hilmi ve Materyalizme Yönelttiği Eleştiriler*” tebliğiyle Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. M. Necip Yılmaz materyalizmin tarihî sürecini ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra materyalizmin Osmanlı Devleti’ne girişini ele alarak Osmanlı düşünce dünyası üzerine yaptığı etkilere değinmiştir. Osmanlı Devleti savaş meydanlarında aldığı yenilgilere bir çözüm bulabilmek için giriştiği arayışlar Batı ile ilişkilerin her alanda geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Batı’daki bilimsel gelişmelerden istifade etme isteği, yapılan tercümeler, orduyu modernize etmek amacıyla gelen yabancı askeri uzmanlar Batı biliminin yanında Batı’da ortaya çıkan felsefî anlayışların ülkeye girişinin yolunu açmış ve bu gelişmeler bazı Osmanlı aydınlarını da etkilemiştir. Bu felsefi akımlardan biri de materyalizmdir. Hoca Tahsin, Beşir Fuat, Ahmet Mithat Efendi’nin faaliyetleri materyalizmin Osmanlı düşünce dünyasına girişine zemin hazırlamış; Ahmet Şuayb, Baha Tevfik, Ethem Necdet, Celal Nuri, Subhi Ethem, Memduh Süleyman ve Abdullah Cevdet’in fikri mücadeleleriyle sistemli bir fikir hareketi haline gelmiştir. Yılmaz tebliğinde Celal Nuri’nin materyalizmi savunmak için yazdığı *Tarih-i İstikbal* adlı eserine Filibeli Ahmet Hilmi’nin verdiği cevapları ortaya koyarak değerlendirmiştir. Ahmet Hilmi materyalizmi savunmak için sunulan delilleri tek tek ele alarak yine Batı’da ortaya konan bilimsel gelişmeler ışığında çürütmektedir. Bu konuda yazdığı *Huzur-i Akl ü Fende Maddiyyûn Meslek-i Dalaleti ve Allah’ı İnkâr Mümkün müdür Yahut Huzur-i Fende Mesalik-i Küfür* adlı eserleriyle materyalist fikirleri eleştirmiş ve ortaya atılan iddiaların bilimsel bir temelden yoksun olduğunu ispat etmiştir. Celal Nuri materyalizm ile İslam dini arasında kurduğu paralellik anlayışını komik bulan Ahmet Hilmi kâinattaki düzenin ve hayatın anlaşılabilmesi için bir Vücûd-i Mutlak’a ihtiyaç olduğunu, bu inkâr

edilirse ilim ve fennin, kültür ve medeniyetin hiçe indirilmiş olacağını, bütün bilgilerin hezeyana dönüşeceğini belirtmektedir.

“İslami Zaviyeden Mehmet Akif’te Vatan, Millet ve Tarih Şuuru” adlı tebliğinde Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Yrd. Doç. Dr. Muhammet Altaytaş tarih şuuruyla kavimlerin millet olabildiği gerçeğini dile getirerek Mehmet Akif Ersoy’un vatan, millet ve tarih şuuru konusuna bakışını ortaya koymuştur. Mehmet Akif, birlik ve beraberliğin en büyük düşmanının kavmiyetçilik olduğu görüşündedir. Akif’e göre, Müslümanların ittihadının imanlarının bir gereği olduğu ve bu sebeple ırkını milliyetinin önüne geçirmek itikadi bir meseledir ve küfr ile eşdeğerdir:

Sarılp sımsıkı dursaydın a milliyetine
“Arnavutluk” ne demek? Var mı şeriatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri,
Arab’ın Türk’e, Laz’ın Çerkes’e, Yahut Kürt’e,
Acemin Çinli’ye ruchani mi varmış? Nerde!

Mehmet Akif’e göre farklı kavimleri tek millet altında bir araya getiren İslamiyet’tir. Bu yüzden kavmiyet fikri çözülmeye sürükleyen bir anlayıştır. Kavramların içinin boşaltıldığı, gerçek anlamlarını kaybettiği günümüzde milliyetçilik de kendi anlam dünyasından koparılmıştır. Altaytaş tebliğinde Mehmet Akif’in görüşlerinden hareketle evrenselci bakış açısının toplumları köklerinden kopardığını ve tarihsizleştirdiğini belirtmiştir.

Osmanlı Devleti’nin tarihin en uzun hüküm süren devletlerinden bir olması yönetim anlayışının bir sonucudur. Yıkılma süreci de yönetim anlayışındaki bozulmalardan meydana gelmiştir. Devletin halkın dinî, siyasî ve eğitime dönük ihtiyaçlarını karşılayabilen çözümler üretmesi, asırları aşan bir süre hizmet üretmesine sebep olmuştur. Bu konuda belki de en önemli örnek, dinî hayatın şekillenmesine öncülük eden ve büyük halk kitleleri üzerine etkisi olan ve yaygın bir şekilde dininin öğretilmesini sağlayan *Mızraklı İlmihal*’dir. Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ öğretim üyelerinden Doç. Dr. Arif Aytekin “*Osmanlı Döneminde Balkanlar’ın Dini Hayatında Mızraklı İlmihal*” adlı tebliğinde Balkanlar’da *Mızraklı İlmihal*’in

izini sürmüştür. Yöreyle yaptığı gezilerde gerek din görevlileri ve gerekse halk ile yaptığı söyleşilerde elde ettiği veriler ışığında *Mızraklı İlmihal*'in din öğretimindeki etkilerini incelemiştir. Kitab'ın yazarı Kutbuddin İznîkî 1418 yılında vefat etmiş bir âlimdir. Eser uzun yıllar halkın başucu kitabı olmuştur. Türkiye'deki kütüphanelerde olduğu gibi Aytekin yaptığı gezilerde Balkanlar'da da nüshalarına da erişerek eserin yaygınlığını ve kitleler üzerindeki etkisini ortaya koymuştur.

“*Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, Eserleri ve Kelami Görüşleri*” adlı tebliğiyle Tetova Devlet Üniversitesi'nden Doç. Dr. Süleyman Baki; Fatih Camii kürsü müderrisliği, Dolmabahçe Valide Sultan Camii vaizliği, kürsü şeyhliği ve daha birçok camide vaizlik yapan aynı zamanda Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmış olan Manastırlı İsmail Hakkı'nın kelamî görüşlerini ele almıştır. İsmail Hakkı'nın bu konuda yazmış olduğu *Telhisu'l-Kelam fî Berâhin-i Akaidi'il-İslam*, kelam alanında yazılmış olan önemli eserlerden biridir. “*Balkanların Zor Dönemi ve Medeniyet Gazetesi ve Bir makale: Nifak ve Münafıklar*”- adlı tebliğiyle İnönü Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Fikret Karaman Bulgaristan da Osmanlıca olarak 19 Ağustos 1993-15 Ağustos 1944 yılları arasında 375 sayı yayınlanmış olan *Medeniyet Gazetesi* hakkında bilgi verip makaleyi kısmen sadeleştirerek sunmuştur. “*Bulgaristan'da Yayınlanmış Olan İntibah Gazetesi ve Burada Çıkan Hadis Yorumları*” başlıklı tebliğiyle Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Erdiñç Ahatlı 1927-1931 yılları arasında 84 sayı yayınlanmış olan *İntibah Gazetesi*'nde yer alan hadis yorumlarını mercek altına almıştır. Ahatlı, gazetenin yayını ile ilgili bilgiler verdikten sonra Necib Mustafa Asım tarafından yapılan hadis yorumlarını değerlendirmekte ve kaynakları hakkında bilgi vermiştir.

“*Hersekli Arif Hikmet ve Osmanlı Dinî Modernleşmesi*” tebliğiyle İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Rıdvan Özdiñç dinî modernleşme konusunda Arif Hikmet'in bakış açısını ortaya koymuştur. “*Edirne Daru'l-Hadis Müderrisi Sinan Paşa ve Hadis Kültürü üzerinde Bir Değerlendirme; Tazarru'nâme Örneği*” başlıklı tebliğiyle Uludağ Üniversitesi'nden Prof. Dr. Adil Yavuz, “*Yusuf b. Muhammed eş-Şumnî ve el-İm'an fî Cem'il-Kur'an Adlı Eseri*” adlı tebliğiyle Sofya Yüksek

İslam Enstitüsü'nden Dr. Sefer Hasanov, “*İlim ve Devlet Adamı Giritli Sırrı Paşa'nın Tabakat ve Âdâb-i Müfessirîn Adlı Eseri*” tebliğiyle Ezher Üniversitesi'nden Prof. Dr. Abdulaziz Muhammed Awadallah Balkanlar'da ilim hayatını merkeze almışlardır.

4. Balkanlar'da Edebî Hayat, Musiki ve Eğitim

Balkanlar deyince ilk akla gelen şeylerden biri de şiiirdir. Balkan kökenli onca şair gönül dünyamızı aydınlatmıştır. Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü'nden Öğretim Görevlisi Djuneis (Cüneys) Nureski “*Şuara Tezkirelerine Göre Osmanlı Döneminde Makedonya'da Yetişmiş Mutasavvıf Divan Şairleri*” adlı tebliğinde mutasavvıf divan şairlerini mercek altına almıştır. Atâ, Bâli Efendi, Şeyh Abdülkadir Efendi, Hemdemî, Adlî Efendi, Fennî, Vecdî, Eminî, Talibî, Hulusî Efendi, Hafız, Akif Mehmet Paşa, Faik Mehmed Bey, Kemaluddîn Perri Dede hakkında bilgi verilen tebliğde adı geçen şairlerin şiiirlerinden de örnekler verilmiştir. Nesebi, Şeyh Ahmet Yesevi'ye dayanan Üsküplü şair Atâ'nın bir rubaisi şöyledir:

Hor bakma fakir ü dervişe
Ne bilürsin ki şahzade ola
Nemed içre misal-i âyine
Zihni Ruşen zamiri sade ola.

Trakya Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Ramadan Doğan'ın “*Niyazi Mısrî'nin Makedonya Üsküp Milli Kütüphanesi'ndeki Cönklerde Yer Alan Şiiirlerine Dair*” adlı tebliğinde, Niyazi Mısrî'nin şiiirlerine yer vererek onun Edirne'ye davet edilişi hakkında bilgi vermiştir. Niyazi Mısrî'nin şöhretini ve kerametlerini duyan Fazıl Ahmet Paşa onu IV. Mehmet adına Edirne'ye davet etmiştir. Niyazî Mısrî bu davete icabet ederek 40 gün Edirne'de ikamet etmiştir. Daha sonra IV. Mehmet Niyazi Mısrî'yi tekrar davet etmiş ve ona bir mektup yazmıştır. Mektubun son kısmı şöyledir: “*Saadetle teşrif buyurursanız başımız üstünde yeriniz vardır. Devlet-i Aliyye'min ber-karar olması ve Asakir-i İslam'ın mensur olmasının duası rica olunur.*” Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Necdet Şengün “*Balkanlar'da Edirneli Bir kadı Şair: Nazır İbrahim Gülşeni*” adlı tebliğiyle bir şairin gönül dünyasıyla bizleri buluşturmuştur.

“*Bir Devrin Unutulmaz Eseri: Zağra Müftüsünün Hatıraları*” tebliğiyle Trakya Üniversitesi’nden Doç. Dr. Rıdvan Canım uzun yıllar etkisi süren acı hatıraların sayfalarını aralamış ve eserin içeriğini ele almıştır. İnsan geçmişini ne kadar iyi bilirse geleceği o kadar güven içinde yaşar. Balkan savaşları sonrasında yaşanan acıların gözyaşı sağanağıdır “Tarihçe-i Vak’a-i Zağra”. Bu anlamda yaşanan acıların hatırlanması yarınların inşasında çok önemli uyarılar içermektedir.

Balkanlar’da yetişen şairlerin etkileri dün olduğu gibi bugün de sınırları aşan bir boyuttadır. Son dönemin en büyük şairlerinden biri kuşkusuz Yahya Kemal Beyatlı’dır. Sohag Üniversitesi’nden Doç. Dr. Sabri Tevfik Hammam “*Yahya Kemal Beyatlı’nın Şiirleri, Arapça Çevirileri ve Arap Şiiri Üzerindeki Etkileri*” adlı tebliğiyle Beyatlı’nın Arap şiiri üzerindeki etkilerini irdemiştir. Türkçe’nin, tarihî süreç içerisinde Balkan dilleri üzerinde etkisi apaçıktır. “*Arnavutça Sözlüklerdeki İslami Terminolojisinin Özellikleri: Sorunlar ve İhtiyaçlar*” adlı tebliğiyle Prof. Dr. Lindita Xhanari - M. A. Jonida İlhan İslami terminolojinin Arnavutça sözlüklerdeki yerini ele almışlardır. 1635’te yazılan Arnavutça sözlükte 73 Türkçe kelimedenden sadece biri dinî kavram ifade ederken, 1908 yılına gelindiğinde 13798 kelimedenden oluşan Arnavutça Bashkım Biriliği’nin Fialuer i Rii i Shcypes sözlüğünde 1675 Türkçe köken kelime yer almakta olup bunların 131 kelimesi İslami terminoloji ile ilgilidir. Tebliğde tarihî süreç içerisinde yazılan Arnavutça sözlükler hakkında bilgi verilerek İslami terminolojinin bu sözlüklerdeki yansımaları ortaya konmaktadır.

“*Bulgaristan Örneği Işığında Balkanlar’da Osmanlı Medrese Kütüphaneleri*” adlı tebliğiyle Doç. Dr. Orlin Sabev, “*Anadolu’yu Aydınlatan Balkan Kökenli Âlimler ve Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerindeki Eserleri*” adlı tebliğiyle Bekir Şahin, “*Osmanlı’nın Son Döneminde Makedonya’da Türkçe Dini Eğitim Müfredatı*” adlı tebliğiyle Prof. Dr. Fadıl Hoca, “*1913 Atina Antlaşması İle 1924 Lozan Antlaşması Dönemleri Arasında Batı Trakya’da Osmanlı Eğitim Sistemi*” adlı tebliğiyle Chousein Bostantzi farklı açılardan Balkanlar’daki eğitim ve kültür hayatını hakkında bilgi vermişlerdir.

Balkanlar denince akla gelen önemli unsurlardan bir diğeri de musiki dir. Cami musikisi ise apayrı bir coşkunun tezahürüdür. “*Makedonya’da Cami Musikisi*” adlı tebliğ iyle Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Abbas Jahjai yüzyıllarca gönül dünyalarına sürur veren terennümlere değ inmiştir. Cami musikisinin en önemli unsurlarından biri hiç kuşkusuz mevliddir. Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-Necat*’ı Balkanlar’daki Türk, Boşnak, Arnavut, Pomak halkları arasında beğ enilmiş ve sevilerek okunmuştur. Bunun yanında Arnavutça mevlidler de yazılmış tır. Abbas Jahjai bu mevlitlerin önemlileri hakkında da bilgi vermiştir. Bunlardan bazıları ş unlardır: Hasan Zyko Kamberî’nin Mevlidi, İsmail Floqı’nın Mevlidi, Hafız İslam Çelebi Mevlidi, Hafız Ali Korça’nın Mevlidi, İdriz Lamaj’ın Mevlidi vb. Sala, Bayram ve Cuma Salası, Cenaze Salası, Salat-i Ümmiyye, Temcid, Ezan, İlahi, Ş uğul gibi cami musikisinin diğ er unsurları hakkında da bilgiler veren Jahjai bazı ilahilerin notalarına yer vermiştir.

Hem hü zünde hem de sürurda insana oluşun sırlarını açan terennümler hayata anlam katabilmenin yegâne kaynağı olsa gerektir. Osmanlı medeniyeti bu yüzden asırları aş an bir zaman diliminde dili, rengi, dini ayrı tüm halklara bir hayat nizamı sunmuştur. Bu kitapta yer alan incelemeler bu gerçeği bir kez daha bütün yönleriyle ortaya koymuştur.